
УДК 78.27

Ілона Ельтек

ФРАНКОВІ РЕФЛЕКСІЇ У ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА КАМІНСЬКОГО

У статті аналізуються і узагальнюються сучасні тенденції та естетичні особливості трактування франкових філософських концептів, образів та символів на матеріалі музичних творів В. Камінського. У симфонічній поемі «Пам'яті Каменяра» (1977), солоспівах на слова І. Франка «Зелений явір» та «Пісня і праця», «Божеське в людськiм дусі» (2001), кантаті «Благодатна пора наступає» (2006) – композитор втілює рафіноване прочитання поезії І. Франка.

Ключові слова: *Іван Франко, егалітаризм, музичні інтерпретації, Віктор Камінський.*

Постать Івана Франка є одним з феноменів української культури, який впродовж століть реалізує свій потенціал та досі залишається в площині найрізноманітніших зацікавлень. Філософські рефлексії Франка над національною ідеєю лягли в основу художньо-образного розгортання в його письменницькій творчості. Сфера його діяльності та мистецького зацікавлення, коло жанрів та образів заторкнули тогочасні явища в українському та світовому мистецькому просторі. Багатогранна постать письменника неодноразово ставала об'єктом гострих дискусій та полеміки різних поколінь дослідників творчості письменника, мистецтвознавців, критиків, усіх, хто намагався досягнути величину його творчого генія. Іван Франко був непересічним знавцем світової філософії в перспективі її історичного розвитку та, не залишивши жодної «грунтової» філософської праці, став філософом по духу та у своїй глибинній сутності, а сама філософія проникла у всі сфери його творчої діяльності. При глибшому прочитанні поезії Франка основні позиції філософських візій його поетичних концептів розуміються нами вже не як постмодерні, а швидше як естетичні вимоги до мистецтва нового тисячоліття.

Серед молодшого покоління сучасних львівських композиторів, творчість яких сформувалася у 1970-ті роки, особливу увагу Франковому поетичному слову приділяє композитор, лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка Віктор Камінський.

Протягом усього творчого шляху він не лише послідовно звертається до філософсько-національних універсалій Франкової поезії, а й намагається втілити різні грані творчого генія українського Пророка, щоразу застосовуючи нові музичні форми та інтонаційні «коди». Індивідуальний стиль та творчий доробок композитора можна сміло співвіднести з постулатами «егалітаризму» сучасного мистецтва. Любов Кияновська засвідчує про «егалітаризм», як про «особливу світоглядну основу мистецького виразу, яка передбачає рівновагу між елітарним (високим, академічним) стилем і масовим демократичним способом вислову, що його здатна зрозуміти ширша аудиторія. Водночас, це мистецтво, що апелює до традиції, вступає з ним в діалог і трансформує в сучасних культурологічних вимірах різні, часто протилежні рівні свідомості та підходи» [5, с. 381].

Широкий спектр музикознавчої проблематики, пов'язаної із композиціями на вірші І. Франка найбільш ґрунтовно висвітлений у музикознавчих працях С. Людкевича, М. Загайкевич, С. Павлишин, Л. Кияновської, А. Терещенко; окремі актуальні аспекти музичної франкіани розглядаються в розвідках О. Козаренка, Л. Яросевич,

Л. Пархоменко, Я. Якуб'яка. Проте питання музичної франкіани кінця ХХ – початку ХХІ ст. знайшло здебільшого фрагментарне наукове втілення у вище перелічених працях, серед яких більш-менш послідовно до висвітлення цієї теми зверталася Л. Кияновська. В основу дослідження філософського спектру образів та символіки поезії І. Франка, авторка послуговувалася літературознавчими працями Я. Грицака [2], О. Забужко [3], Я. Гарасима [1], В. Щурата [8] та багатьох інших.

Отже, основою для ґрунтовного висвітлення поставленого у статті питання є детальний структурно-герменевтичного аналіз літературного першоджерела та відстеження основних аспектів композиторського трактування часто неоднозначної семантики філософських концептів франкової поезії – від примітивізації до повного перекручення.

Віктор Камінський у своєму рафінованому прочитанні та глибокому розумінні сутності Франка-мислителя пройшов частково той шлях, який пройшла галицька музична Франкіана ХХ століття: від симфонічної поеми (Станіслав Людкевич) – через солоспіви та естрадну пісню (Анатолій Кос-Анатольський) до урочистої кантати, що стала найактуальнішим відзеркаленням сьогодення української нації. Важливим, у цьому контексті, є свідчення самого композитора: «Не можу надивуватись, наскільки Франко весь час, у вирішенні багатьох історичних, етичних, духовних і політичних проблем залишається актуальним. Читаючи, його, постійно ловлю себе на думці, що цей текст писався немовби не сто чи сто десять років тому, а наче учора» [5, с. 386].

В часі випробування різних технік і стилітичних прийомів Віктор Камінський вперше звертається до творчої спадщини Івана Франка і пише програмну симфонічну поему «Пам'яті Каменяра», яка стала його дипломною роботою на закінчення Львівської консерваторії у 1977 році. Вже у цій студентській роботі композитор вміло апелював і до «Вічного революціонера» Миколи Лисенка, і поеми «Мойсей» Станіслава Людкевича, алюзії до тем яких зашифровані в тематичному матеріалі поеми. Масштабний твір для симфонічного оркестру окреслений ореолом пізньоромантичного стилю Станіслава Людкевича, як послідовного і вдумливого інтерпретатора філософської символіки Івана Франка.

Вже через кілька років (у 1983 р.) музична Франкіана Віктора Камінського поповнилася відразу двом солоспівами на слова поета – «Зелений явір» та «Пісня і праця». Цей період в творчості композитора знаменувався особливим зацікавленням до естрадної пісні та

популярного на той час її фольклорного інваріанту. Жанровою опорою для пісні «Зелений явір» композитор використав стилістичну модель старогалицької елегії. Вишукана лірика, філігранні зітхаючі закінчення фраз, народнопісенний первень у поєднанні з рельєфністю образної сфери та романтизовані кантиленні звороти – це ті елементи музичного вислову композитора, які втілили витончену гаму кольорів інтимно-чуттєвої палітри-поезії Івана Франка. «Пісня і праця» – твір епічно-розповідний з елементами розлогого думного розспіву, що акцентує увагу на превалюючій етичній стороні цієї поезії. Ще через три роки доробок Віктора Камінського збагачується такою перлиною як «Ой світи, місяченьку», мелодію і слова якої записав Іван Франко, а композитор втілює обробку цієї пісні для баритона з супроводом. Діатонічна народна мелодія в діапазоні пентахорду в поєднанні з розкішною імпресіоністичною барвою фортепіанного супроводу створює незабутній ефект чарівливої української ночі.

Цікавою знахідкою композитора є прочитання поезії «Божеське в людськїм дусї», яке композитор здійснив у 2001 р. В кращих традиціях української духовної музики Віктор Камінський апелює до псалмів і кантів XVII століття. Принцип строфічної побудови, свідоме уникнення повторності, ювелірна витонченість та декоративність мелодичних юбіляцій, метроритмічна перемінність як основа образних візій та превалювання діатонічних розспівів – втілюють так званий діалог культур між архаїкою сучасністю та ще раз підкреслюють «позачасовий» вимір Франкової поезії.

Вершиною музичної Франкіани Віктора Камінського, безсумнівно, є кантата «Блаженна пора наступає», написана композитором у 2006 р. до 150-річного ювілею геніального поета, та є, по суті, «останнім словом» в українській музичній культурі щодо тлумачення Франкового слова.

Одночастинна розгорнута форма кантати побудована на внутрішньому безперервному чергуванні контрастних епізодів та різних модифікацій виконавського складу, які відбуваються на рівні окремих груп оркестру, хору та солістів. Композитор вдало оперує їх різними поєднаннями, так як кожен з них несе певне смислове навантаження, пов'язане з ідейно-символістським задумом автора. Віктор Камінський вибрав декілька поезій зі збірок «Україна», «Веснянки» та окремі поезії, які стали сюжетною основою для лібрето Василя Вовкуна.

Кантата «Благодатна пора наступає» починається з урочисто-величкого оркестрового вступу, який складається з чергування трьох інтонаційно-тематичних «золотих зерен», які поступово проростуть

в усі ключові теми кантати. Перший мотив містить у собі закличний «код», що підсилюється ходом на кварту та в своєму подальшому розвитку інспірує певні алюзії до «Вічного революціонера» Миколи Лисенка. В основі другого мотиву закладений плавний мелодичний рух, який повільно «розростається», захоплюючи при цьому щораз більший простір. Така структура мелодії продиктована її тематичним застосуванням, про який йтиметься далі. Третій мотив – має виразну ритмічну опору на шістнадцяті тривалості, що активізує загальну динаміку та поступальний рух усього твору. Ці три складові елементи вступу віддзеркалюють основні три начала поетичного тексту: незламність духу, вольове начало, розростання і зміцнення сил для майбутньої боротьби. Як в оркестровому вступі, так і у всьому творі композитор широко застосовує прийоми імітаційної поліфонії з поступовим введенням чи «діалогом» голосів, що створює мереживно-прозоре оркестрове полотно.

Початок основної частини знаменує вступ хору «Розвивайся ти, високий дубе» на «шелестливому» фоні струнних та у супроводі дерев'яної духової групи. Цей розділ побудований на інтенсивному розвитку другого мотиву, в інтонаційній структурі якого, як в краплі води, композитор віддзеркалив зміст поетичних рядків. Примітно, що у всіх розділах, де вживатиметься такий символічний для українського народу заклик «розвивайся», буде зустрічатися саме цей мотив у найрізноманітніших його трансформаціях.

Ще одним своєрідним композиторським прийомом є підкреслення або відтінення певних знакових строф засобами оркестрової барви. Так, на словах «весна красна буде» вступають валторни, чим значно підсилюють ефект цього твердження. Перехід до наступного розділу кантати образно зміщений в бік похмурих дисонантних звучань, які рухаються по висхідному ряді хроматизмів.

Характерний барабанний «дробовий» ритм та практично «завмерла» на місці мелодія лише поглиблює образ «темних» сил та грози, яка нависає над Україною, що завмерла в очікуванні весняного пробудження. Підкреслимо, яке сильне змістовне навантаження цього епізоду, де в процесі смислового єднання музики і поезії перед нами відкривається картина «страшних» передчуттів-передбачень обох мистців, які в особі композитора апелюють саме до сьогодення української держави. Ця картина підкріплюється двома хроматизованими хвилями підйому, що приводять до загострено-обірваних акордів, які імітують перші удари грому. Образ грози підсилюється закличними «Гримить!» у репліках хору, що на крещендуючому tutti оркестру підводить до наступного розділу «Благодатна пора наступає».

Головна тема цього розділу характерна поступальним низхідним рухом мінорної теми, яка своїм скорботним образно-тематичним наповненням різко контрастує з самим розумінням «благодатної пори», таким чином композитор загострює усвідомлення того, що прихід її не буде таким життєрадісним та легким. Стисла оркестрова інтермедія в загострено-похмурих тонах на forte досягає своєї кульмінаційної точки, з якої музична думка стрімголов злітає донизу до нового хорového розділу «Розпадуться пута віковії, прокинуться люде». Однією з яскравих композиторських інтенцій у розумінні Франкової «волі» є поява після слів «непобіджена злими ворогами Україна встане» гротесково-іронічного епізоду, який в жанровому співвідношенні нагадує фрагмент бурлескного маршу.

Разючим контрастом є наступний світлий розділ, який постає на словах «Встане славна мати Україна – щаслива і вільна». Надзвичайна вишуканість та прозорість оркестрової тканини та теплі м'які тони образної сфери змальовують майже непорочний образ національного пробудження. Та раптом знову в цю гармонічно стійку, просвітлену «ідилію» вривається чеканий бурлескно-загострений маршовий елемент. Проте він швидко втрачає оберти і на передній план виходить світла тема, яка веде до кульмінаційної зони, де на словах «славна, славна Україна» характерна група оркестру динамічно підсилює момент урочистого піднесення. Завдяки музичній інтерпретації особливого молитовного значення набувають слова «щезнуть межі, що помежували чужі між собою», що розуміються як головний наріжний камінь української єдності. Цей «тихий» гімн сповнений внутрішнім концентруванням всіх душевних сил продовжується у теплих тонах ліричного, поки що опосередкованого, образу матері, яка «пригорне до себе всі діти теплою рукою.»

Протяжно-гужлива тема гобоя (лейттембр) передує образу Матері, яка промовляє до своїх нещасних дітей. Її неспішне звертання супроводжують флейти та кларнети. А ось заклик матері «Піднімайтесь на святе діло» підкреслено партіями валторн і труб. Укрупнення тривалостей, речитативно-декламаційна мелодика розділу «Пора, діти» досягає своєї кульмінаційної точки на словах «щоб газдою, не слугою перед світом стати!».

Повернення епізоду «темних» сил та грози «Гримить!», хроматичних ламаних зворотів, та розділу «Благодатна пора наступає» – це певна ретроспекція назад, погляд у минуле. І знову перед нами постає образ Матері, яка сповнена схвильованого почуття «Ти знов

оживаєш, надіє!» (композитор підкреслює наростання напруги музичного вислову позначкою «declamazione»). Особливо загострено звучать її переклички з чоловічим складом хору «О серце! О воле! О люде!».

Новий розділ «Розвивайся, лозо, борзо, зелена діброво» знаменує появу третього мотиву зі вступу. Його активна енергійність динамізує весь розділ та плавно переростає в образ Сина «О, воленько – мати єдина». Його емоційна, тематична спільність з образом Матері підкреслюється тією ж темою в партії гобоя, проте вже з підсиленням трубою і тромбоном.

В розділі «Зеленійся, рідна земле» продовжує активно розвиватись третій мотив. Вершиною середнього розділу в сюжетній канві кантати є Дует Матері й Сина «Но воля лиш шепнула слово, і я піднімаюсь...». Знову наступає епізод «темних» сил, по якому приходиться світле та піднесене начало (*Allegro moderato*), та кореспондує з першим розділом своєю тематичною установкою «Розвивайся ти, високий дубе».

Своєрідною заключною частиною є поступове динамічне нагнітання трьох розділів, які водночас і чергуються між собою. «Встань, встань, орачу», «Гей, уставаймо!» та «Єднаймося» нарастають аж до активного заклик: «Сійте! На пуху, на живу ріллю впадуть сімена думки вашої! Гей, уставаймо, єднаймося, Український люде! Єднаймося!».

Як зазначає Л. Кияновська, інтонаційно-семантичні джерела кантати сягають своїми первнями «української епічної пісенності (думи)», апелюють до витоків традиції кантів і псалмів, духовного концерту, а також композитор майстерно використовує елементи «інтонаційного словника епохи» західноєвропейської музики кінця XIX – початку XX ст., тобто франкового часу» [5, с. 388]. Проте всі ці позиції вибудовуються у струнку цілісну систему індивідуального стилю композитора, що під його «модерновим поглядом» творять якісно нові прочитання філософсько-етичного змісту поезії Івана Франка.

Аналітичний огляд та герменевтичний аналіз кантати «Благодатна пора наступає» В. Камінського на вірші І. Франка дозволив узагальнити наступні аспекти цієї характеристики:

- узгодження «високого» і «популярного», «модерну» і «традиції», що характерно для позицій «егалітарного» мистецтва;
- суттєве ускладнення музичної лексики;

– повернення до глибинних національно-ментальних пластів, – як у формі прямих апеляцій, так і в опосередкованих алюзіях. Інтонаційно-семантичні джерела аналізованої композиції сягають своїми первнями української епічної пісенності (думи), апелюють до витоків традиції кантів і псалмів, духовного концерту та містять елементи «інтонаційного словника епохи» західноєвропейської музики кінця ХІХ – початку ХХ ст., тобто франкового часу.

– партитура кантати В. Камінського адекватно і переконливо розкриває різні рівні поетичного змісту: філософський, емоційний, етичний та асоціативний.

Музична франкіана львівських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття засвідчує відродження у мистецькому просторі зацікавлення до музичної інтерпретації поезії І. Франка. Композиторські концепції тлумачення поетичного слова та його символічного значення, специфіка авторських акцентів свідчать про семантично місткі музичні прочитання та глибокий герменевтичний, структурний аналіз літературного першоджерела.

Спадщина І. Франка отримала вже в попередні історичні періоди ряд тлумачень-міфів, не завжди адекватних і позитивних для проникнення в глибинний задум поета. Тож новітні композиторські концепції музичного втілення поезії І. Франка, зокрема у творчості В. Камінського, відкривають первинні смисли поетичного тексту Каменяра та доносять до слухача прихований зміст Франкового слова у художньо виправданих музичних образах. Загалом уся музична Франкіана Віктора Камінського не тільки продовжила тенденції музичної інтерпретації Франкового слова, які склалися в галицькій музичній школі на кінець ХХ століття, а й відкрила приховані раніше філософські універсалії Велета духу і слова, як з позицій сучасної соціокультурної ситуації в Україні, так і вимог нового мистецтва. Завдяки творчості сучасної львівської композиторської школи духовно-етичний зміст глибоко національних творів Івана Франка знайшов гармонійне порозуміння з естетичними засадами егалітарного мистецтва та відкрив нові обрії для майбутніх поколінь українських композиторів.

Ілона Ельтек. Рефлексии Ивана Франко в творчестве Виктора Каминского. В статье анализируются и обобщаются современные тенденции и эстетические особенности трактовки философских концептов, образов и символов И. Франко на материале музыкальных произведений В. Каминского. В симфонической поэме «Памяти Каменяра» (1977), романсах на слова И. Франко «Зеленый явор» и «Песня и труд», «Божес-

кое в человеческом духе» (2001), кантате «Благодатная пора наступает» (2006) композитор воплотил рафинированное прочтение поэзии И. Франко.

Ключевые слова: Иван Франко, эгалитаризм, музыкальные интерпретации, Виктор Каминский.

Iлона Eltek *Reflections of Ivan Franko's poetry in Viktor Kaminsky's works.* There are analyzed and summarized current trends and interpreting aesthetic features of Franko's philosophical concepts, images and symbols on the material of Victor Kaminsky's works. In his symphonic poem *In memory of the Kameniar* (1977), his songs *Zelenyi Yavir, Pisia i Pratsia, Bozheske v liudskim dusi* (2001) and in the cantata *Blahodanta pora nastupaye* (2006) Kaminsky has created a refined interpretation of Franko's poetry.

Keywords: Ivan Franko, egalitarianism, musical interpretation, Victor Kaminsky.

Література

1. Гарасим Я. Иван Франко: філософія національного поступу / Я. Гарасим // Українське літературознавство. – Вип. 74. – Львів, 2011. – С. 12–19.
2. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак // Часопис «Критика». – Київ, 2006. – 631 с.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – 2-ге вид. – К.: Факт, 2009. – 156 с. – (Сер. «Висока полиця»).
4. Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра / М. Загайкевич. – К.: Муз.Україна, 1986. – 175 с.
5. Кияновська Л. Музичне прочитання поезії Івана Франка у вимірах сучасної естетики (на прикладі творчості львівських композиторів) / Л. Кияновська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича / [гол. редколегії Микола Литвин, упоряд. Олександр Седляр, Наталя Кобрин] / Національна академія наук України, Інст.-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – С. 377–388.
6. Людкевич С. Иван Франко і музика / Станіслав Людкевич // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / [Упоряд. З. Штундер]. – Львів: Вид-во М. Коць, 1999. – Т. 1. – С.273–276.
7. Терещенко А. Музичні рефлексії до поезій І. Франка. Сучасний вимір / Алла Терещенко // Музична україністика: сучасний вимір. Міжвідомчий зб. наук. ст. на пошану доктора мист-ва, професора Марії Загайкевич. – Вип.4. – Київ, 2009. – С. 216–221.
8. Щурат В. Франків спосіб творення / В. Щурат // Спогади про Івана Франка / [Упоряд. М. Гнатюк]. – Львів: Каменяр, 1997. – С.280–281.